

Beyazıt Camii avlusunun ana kapısı

olan girişler de vardır ki bunlara "derveze" ismi verilmektedir. Aynı şekilde taçkapı denilen düzenlemelerin benzeri girişlere Avrupa'da "portal" adı verilmektedir. Bunun gibi Osmanlı döneminde "cümle kapısı" tabiri de daha çok ana girişler (taçkapılar) için kullanılmıştır (bk. CÜMLE KAPISI).

Taçkapılar genellikle ana giriş cephesinde bulunmakla birlikte Asya'dan Türkiye'ye kadar uzanan bölgelerdeki çeşitli Türk mimari eserlerinde bazan iki, hatta dört cephede bile yer almıştır. Yan cephelerdeki kapılar çok defa göze çarpmayacak şekilde ya da ana cephedekine göre daha sade olarak yapılmıştır. İddiasız türden kapılar veya girişler çok yaygın olmayacak bir şekilde değişik yerlerde de görülür. Meselâ camilerde bazan mihrap duvarından bir girişin yer aldığı ya da hünkâr mahfiline giden ayrı bir kapının bulunduğu -Nuruosmaniye Camii'nde olduğu gibi- yapılar vardır.

Girişler, kapılar veya taçkapılar, bazan belirli bir sosyal sınıfa tâbi insanların derecelerine uygun olacak şekilde kullanılmaları için yapılmıştır. Nitekim Topkapı Sarayı'ndaki girişler diğer saraylarda ol-

duğu gibi böyle bir toplumsal derecelendirmeyi gösterir. Zaman zaman isimlendirme de buna göre yapılır: Harem kapısı, Bâb-ı Hümâyün gibi. Kapılar değişik sınıftan insanların yaşadığı yapı tiplerinde de farklı isimler alır; konak kapısı, kale kapısı vb. Aynı yapı içindeki kapılar da girilen mekânın işlevini, bazan da sosyal yapıyı yansıtır; selâmlık kapısı, salon kapısı, harem kapısı gibi. Bu arada Osmanlı döneminde yüksek bir makamı ifade etmek üzere hükümet işlerinin görüldüğü veya başka amaçla kullanılan binalara da kapı (bab) denilmiştir. Bâbiâli, ağa kapısı, Bâb-ı Meşihat bunlara örnek olarak verilebilir.

Toplumun sosyal yapısındaki değişiklikler kapıların biçim ve süslemelerini etkilemiştir. Nitekim Batılılaşma devri Türk mimarisini taçkapılarda da bazı değişik anlayışları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde girişler, yapının tamamı yükseltildiği için çok defa merdivenlerle ulaşılan bir alan üzerinde yer almaktadır. Bu özellik Hekimoğlu Ali Paşa, Lâleli, Nuruosmaniye camilerinde açıkça görülür. Hırka-i Şerif Camii'nde olduğu gibi taçkapıların seviyelerinin farklı bir avluda yer aldığı da olur. Dış avlu kapıları -Şebşafâ Kadın Camii giriş kapısı, Aksaray Vâlide Camii'nin kuzeybatısındaki taçkapı gibi- bazan tâk biçiminde olup çok defa caminin ana bünyesine açılan girişler genellikle eskiden olduğu gibi simetriktrik.

BİBLİYOGRAFYA :

Emel Esin, "Muyanlık Uygun Buyan Yapısından (Vihâra) Hakanlı Muyanlığına (Ribât) ve Selçuklu Han ile Medresesine Gelişme", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 75-102 ve 23 lv.; C. S. A. Colucci, "Central Asia", *Oriental Architecture*, New York 1973, s. 283-292; Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklere Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 116-117; ayrıca bk. tür.yer.; Doğan Kuban, *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi*, İstanbul 1981, s. 139-140; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir 1982; Ba-haeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1984, VII, 390-391; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 24; ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, tür.yer.; Ayla Ödekan, "Taçkapılar", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (ed. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 521-523; Zafer Bayburtluoğlu, "Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni", *VD*, sy. 11 (1976), s. 67; Gönül Öney, "İran'da Selçuklu Mescid-i Cumalari", *Kültür ve Sanat*, sy. 5, İstanbul 1977, s. 92; Orhan Cezmi Tuncer, "Oranti ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler", *VD*, sy. 13 (1981), s. 449-488; Yaşar Çoruhlu, "Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Mimarisinde Taçkapılar", *TDA*, sy. 85 (1993), s. 198-213; Pakalın, II, 166; SA, II, 941-949.

YAŞAR ÇORUHLU

KAPI AĞASI

Osmanlı sarayında Enderun ricâlinin en önemli görevlilerinden biri, hadım ağaların başı, Bâbüssaâde ağası (bk. DÂRUSSAÂDE).

KAPI AĞASI KÖPRÜSÜ

(bk. HARÂMİDERE KÖPRÜSÜ).

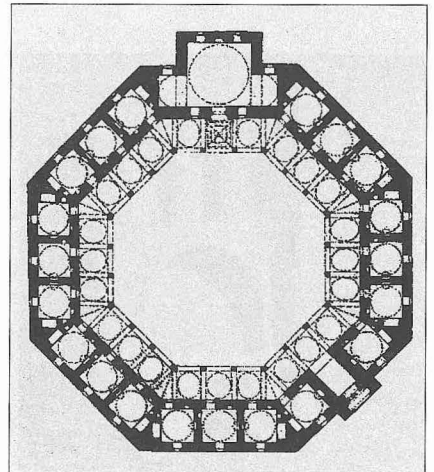
KAPI AĞASI MEDRESESİ

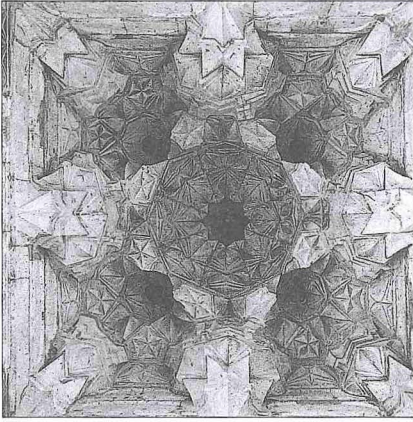
Amasya'da XV. yüzyıla ait medrese.

Amasya Şamlar mahallesinde Yeşilirmak kıyısında. Büyük Ağa Medresesi ve Medrese-i Hüseyiniye adlarıyla da anılır. Kitâbesine göre II. Bayezid devrinde kapı ağası Hüseyin Ağa (Hüseyin Ağa b. Abdülmuin) tarafından 894 (1489) yılında yaptırılmıştır. Pâye itibariyle medrese ilk yapıldığı yıllarda otuzlu iken 963 (1556) yılında kırklılar arasında bulunuyordu.

Osmanlı medrese mimarisinde düzenleme ve plan şeması bakımından benzerine hemen hemen rastlanmayan yapı sekizgen planlıdır. Planın bu orijinalliği bir form endişesinden olduğu kadar arazinin topografyasından da kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı kapısı ve dersane aynı eksen üzerinde değildir. Medreseye giriş ku-

Kapı Ağası Medresesi'nin planı

Kapı Ağası Medresesi'nin dersane önündeki orta revak kubbesinin içi

zeybatıdaki kapıdan sağlanır. Kapının büyük kemeri yay kemer biçiminde olup üzerinde bulunması gereken kitâbe bugün mevcut değildir. Medrese 1940 yılından sonra terkedilip yıkılmaya bırakıldığından kitâbe de yerinden çıkarılmış ve birçok parçaya ayrılmış bir halde Amasya Müzesi'ne nakledilmiştir (kitâbe metni için bk. Eyice, sy. 9 [1978], s. 161).

Kapıdan girilince küçük bir dehlizle bunun iki yanında kubbeli iki oda vardır. Medresenin ortasında bulunan sekizgen avlunun etrafı her kenarda dörder pâyeye taşınan sivri kemerli revaklarla çevrilmiştir. Revakların üzeri basık çapraz tonozlarla, revakların arkasında yer alan medrese odaları da pandantiflerle geçişi sağlanan kubbeyle örtülmüştür. Köşelere isabet eden odalarda 1 m. derinlikte ve 2,10 m. genişlikte birer niş mevcuttur. Bütün odalarda alt ve üst pencere, ikiye dolap yerli, kandillik ve ara duvarlarda ocak bulunmaktadır.

Güneyde yer alan dersane - mescid yapının kitlesinden daha yüksek olup dışa çıkıntı yapmaktadır. Kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü mekân giriş yönünde iki yarım kubbe ile yanları genişletilmiştir. Avluya bakan cephesi daha itinalı yapılmış olup âdeta son cemaat yerini andıran bir görünüme sahiptir. Burada ortadaki birimin içi mukarnaslı dolgu aynalı tonozla örtülmüştür. Dersane-mescide kademeli silmelerle teşkilâtlandırılmış kemerli bir kapıdan geçilir. Kapının üst kısmı mukarnaslı olup köşelerde birer rozet bulunur. Kapının iki yanında birer pencere, bunların yanında da birer kapı

açıklığı mevcuttur. Girişin tam karşısında yer alan mihrap tuğladan olup oldukça sadedir. Mihrabın iki yanında ve iki yan duvarda dışa açılan altı üstlü iki sıra pencere vardır. Ayrıca kasnakta da dört yönde birer pencere bulunmaktadır. Alt sıra pencereler tuğladan sivri hafifletme kemerleri altında dikdörtgen açıklıklı, üst sıra pencereler ise tuğladan sivri kemerli açıklıklıdır.

Odaların avluya bakan cephesi Bursa kemerleriyle hareketlendirilmiştir. Ayrıca bu cephenin sıvalarında malakârî bir süslemenin varlığı dikkati çekiyordu. 1942'deki Amasya depreminde büyük çatlaklarla zedelenen dersane kubbesinin dökülen sıvalarında da malakârî süsleme izleri vardı. Fakat 1965'ten sonra dershanenin kubbesi yıkılmış, öndeki revak da hemen hemen ortadan kalkmıştı. Sadece iki sütunla bunların taşıdığı kemerler görülmekteydi. Medrese, 1980'li yıllarda Vakıflar İdaresi tarafından restore edilerek tamamen yenilenmiştir. Bu restorasyondan sonra yıkık olan dersane kubbesi, revak kemerleri, sütunlarıyla sütun başlıkları yeniden yapılmıştır. Avlunun ortasına da bir şadırvan yerleştirilmiştir. Medrese bugün Kur'an kursu olarak kullanılmaktadır.

Kapı Ağası Medresesi üç sıra tuğla, bir sıra taşla inşa edilmiştir. Avluya yalnızca bir kapı ile açılan medrese odaları altı üstlü pencerelerle dışarı açılmıştır. Dikdörtgen şeklinde olan alt pencerelerin tuğladan sivri hafifletme kemerleri vardır. Üstteki pencereler ise tuğladan yuvarlak kemerlidir.

Medrese giriş cephesinin solunda ve cephenin simetriği sayılan cephede dışa çıkıntılı olarak yerleştirilmiş bulunan 5 x 2,95 m. ebadında, üzeri tonozla örtülü bir

birim bulunmaktadır. Bu bölümün gusülhâne olabileceği ileri sürülmüştür (a.g.e., sy. 9 [1978], s. 213). Ancak daha önce yapıyı inceleyen Gabriel'in planında bu birim mevcut değildir (*Monuments turcs*, II, 54).

Medresenin önünde klasik üslupta bir çeşme yer alır. Kemeri üzerinde mermerden boş bir levha bulunmaktadır; levha herhalde bir kitâbe konmak üzere yapılmıştır. Muntazam iri küfeki taşlarından yapılmış bu çeşmenin önünde yeğpare taştan oyulmuş bir yalak vardır. Çeşme kemeri, kırmızı taşların ve beyaz mermerlerin alternatif sıralanmasıyla örülmüştür. Oldukça sade olan çeşmenin de Hüseyin Ağa'nın bir hayratı olabileceği düşünülmektedir. Kapı Ağası Medresesi'nin ilginç olan sekizgen planı, bazı ufak değişikliklerle Mimar Sinan tarafından 1550 tarihli İstanbul Rüstem Paşa Medresesi'nde uygulanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, 53-56; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, I, 264-266; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 46-48; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârîsi*, İstanbul 1986, s. 144-145; Semavi Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *EFAD*, sy. 9 (1978), s. 149-246.

GÜLAY BURGAZ

KAPI HALKI

Osmanlı Devleti'nde devlet ricâlinin sivil ve resmî her türlü işlerinde hizmet gören adamları.

Türk İslâm devletlerinde kapı kelimesi genellikle devleti ifade eder; bugün de devlet kapısında çalışmak "kamu hizmetinde olmak" şeklinde anlaşılır. Osmanlı-

Kapı Ağası
Medresesi –
Amasya